

restaurálására, hanem kiterjed lakásépítésre, orvosi rendelők, kultúrházak és műhelyiskolák létesítésére, ahol műemlékvédelmi személyzetet képeznek ki.

Ami pedig a múltat illeti, az évforduló hozzájárulhatna ahhoz, hogy örökölt előítéletek és elcsépelte, dicsőítő szövegek helyett pártatlanabb, a valóságnak megfelelőbb képet vetítsenek a népek elé a világtörténelmet oly mélyen befolyásoló eseményekről, mint Amerika felfedezése, meghódítása és gyarmatosítása. Ehhez tartozna az is, hogy — mint az egyesült Európa építésének megindulásakor történt —, felülvizsgálják a tankönyveket és tárgyilagosabb szempontokat juttassanak érvényre. Ez adna igazán értelmet a megemlékezésnek. Ha nem sikerül, érvényesek maradnak Petőfi szavai: „Világtörténet! mily csodálatos könyv! Mindenki mást olvas belőle...”

Jegyzetek: 1. A kéziratok pogány és keresztény vallási, történelmi és tudományos, orvosi és csillagászati szövegeket tartalmaznak, s a 16. században készültek. 2. Az *El Financiero* című mexikói lap, idézi az *El País*, 1992. I. 31; 3. *Ami a Naplóból kimaradt* 143. Kanadai Magyarság, 1992. II. 29; 4. Vö. *Crónicas de Indias* Guillermo Díaz-Plaja kiadása és bevezetője. Madrid, 1972.; 5. L. Ana Martínez Arancón: *La visión de la sociedad en el pensamiento español de los Siglos de Oro* Madrid, 1987.

OSCAR RODRIGUEZ MARADIAGA

Amerika meghódítása

1492—1992. Ötszáz év. Minek az ötszáz éve? Ez nem költői kérdés. A válasz sem magától értedődő. Ellenkezőleg; egyre gyakrabban merül fel a kérdés: mi történt 1492-ben? Felfedezés? Hódítás? Találkozás? A válaszok sokfélék, ellentmondásosak, sőt polemikusak.

Bárhogy legyen is: 1492. október 12-e az emberiség történelmének egyik legjelentősebb dátuma. Kolumbusz Kristóf elérte a Nyugat-Indiákat, azaz az Újvilágot, Amerikát, és ez az esemény megváltoztatta a történelem folyását.

A spanyolok, portugálok és velük együtt az első misszionáriusok megérkezése a kontinensre mindig is szenvedélyes vita tárgya volt. Szinte lehetetlen az egységes és átfogó értelmezés, hiszen nem mindegy, hogy melyik nézőpontból szemléljük a kérdést: a hódítóéból, aki felfedezte és azonnal el is kezdte uralni az Újvilágot, vagy a legyőzöttéből, az őslakoséból, a feketéiből, akit legyőztek, jogaitól megfosztottak és akik közül sokakat el is pusztítottak.

Következésképp az evangelizáció és Amerika egyházának története is ellentmondásokkal teli. Egyesek úgy vélik, hogy ez példásan misszionárius korszak volt, amely néhány évtized leforgása alatt jelentősen felgyorsította a kereszténység világméretű térhódítását; mások viszont elítélik az alkalmazott módszereket: a gyarmatosítást és a népek leigázását, az imperialista terjeszkedést. Ezért nem is meglepő, hogy 1992-ben, az ötszázadik évfordulón a legkülönbözőbb véleményekbe ütközünk, melyek közül a „rózsaszín” és a „fekete” legenda a

legfigyelemreméltóbbak. A rózsaszín legenda dicsóíti a spanyolok és a portugálok latin-amerikai jelenlétét, a másik pedig gyalázza azt.

Sokan a felfedezés, jobban mondva két világ találkozásának aspektusát emelik ki, helyeslőleg. Mások viszont úgy vélik, hogy nem is felfedezésről volt szó, hanem invázióról, hódításról és rombolásról, és hogy október 12-e feketebetűs dátum, olyan, amely a népirtásra emlékeztet.

Az a tény is nagyon jelentős, hogy 1892-ben, a negyedik centenárius ünnepelésekor kibontakozott egy mozgalom, amely Kolumbusz Kristóf boldoggá avatását követelte. Ma viszont sokkal inkább az indián Juan Diego 1990. május 6-i boldoggá avatásának örülünk. Neki jelent meg Guadalupéban a Szent Szűz, mesztic arccal. Sokan ma is készek lennének aláírásukkal hozzájárulni Bartolomé de Las Casas dominikánus atya, az indián népek rendíthetetlen védelmezőjének boldoggá avatásához.

Amerika meghódításának mindkét szélsőséges értelmezésében a múlt egyfajta gyanús tisztelete nyilvánul meg; a múlté, amely fénylő holttest képében kivezet bennünket pillanatnyi helyzetünkből és a mai világból. A fekete legenda szinte sürget, hogy keressük fel a Nemes Vadak Múzeumát, hogy elsirassuk az emberiség elveszett boldogságát. Ezzel egyidejűleg a rózsaszín legenda a Nagy Nyugati Templomba invitál bennünket, hogy hangunk egy általános kórusban felolvadva Európa nagy civilizációs himnuszát zengje. A fekete legenda negatívumai elsősorban Spanyolországot terhelik, részben azonban Portugáliát is. Erre a két országra hártják a felelősséget a gyarmatok mérhetetlen kifosztásáért, amelyből a valóságban sok más európai állam is hasznot húzott, és amely lehetővé tette a későbbi modern kapitalizmus fejlődését. De ez a rózsaszín legenda sem más, mint a történelem meghamisítása. Minden nézetkülönbség ellenére az egyház megünnepli az ötszázadik évfordulót, azaz az evangelizáció kezdetét és Amerika keresztiségének ötszáz évét, hogy hálát adjon Istennek és a Krisztusba, a Szabadítóba vetett hitet megújítsa. II. János Pál pápa 1984. október 12-én kijelentette: „Az egyház, ahogy önmagát értelmezi, a jubileumot teljes alázattal, de a maga teljes igazságában szeretné megünnepelni, diadalmaskodás és álszemérem nélkül. Az egyház az igazságot akarja szolgálni, amennyiben hálát ad Istennek a jó dolgokért, ugyanakkor az elkövetkezett tévedéseket is feltárja. Csak így bontakozhat ki a jövőben az evangelizáció új terve. Az egyház nem tagadja le a kereszt és a kard kölcsönös függőségét a térítés első szakaszában. De azt sem akarja elhallgatni, hogy a spanyol jellegű kereszténység kiterjesztése az új népekre ajándék volt, amely Európából eredt. A keresztény hit ajándék volt az Újvilág számára, a maga humanitásban, üdvösségben, emberi méltóságban, testvériségben, igazságosságban és szeretetben gyökerező belső erejével.”

Az argentin béke Nobel-díjas Adolfo Pérez Esquivel szerint 1500 és 1650 között mintegy 30-40 millió bennszülöttet írtottak ki. Elég, ha csak a bolíviai posztói bányákra emlékezünk: másfél évszázad alatt indiánok milliói veszítették ott életüket. Bár a számadatok helyessége vitatható, senki sem tagadhatja le, hogy egész népeket töröltek el. Különösen jelentős ebben a vonatkozásban Michoacán (Mexikó) püspökének, Don Juan de Medina y Rinconnak tanúbizonysága. 1583. október 13-i levelében így ír: „A begyűjtött ezüst nagy részéért, amely a gazdag országokba folyt, az indiánok vérükkel és bőrükkel fizettek” Egy másik kijelentés viszont így hangzott: „A nagy úr, aki minket ide küldött, (a pápa), nem akar sem aranyat, sem ezüstöt, sem drágaköveket; ő csak a ti lelki üdvösségeteket akarja.” Tizenkét ferences misszionárius vallott így az aztékok fő emberei és bölcsei előtt 1524-ben.

Az első evangelizáció misszionáriusai majdnem kizárólag ferencesek, domonkosrendiek, mercedáriusok, ágostonrendiek és jezsuiták voltak. Hozzájuk csatlakoztak később az egyházmegyei papság tagjai és más szerzetesközösségek is. A Pueblai Dokumentum szerint ők voltak azok, akik a 16-17. században ugyan ellentmondásokat és szakadást előidéző mesterkedések közepette, és más kultúrák leigázását célzó gigantikus folyamat keretein belül — amely egyébként mind a mai napig nem ért véget, az evangélium hirdetését Latin-Amerika szilárd alkotórészévé tették. Ez az első evangelizáció elég mélyreható volt ahhoz, az amerikai kultúra jelentős alkotóelemévé válhasson, és olyan formát nyerhessen, hogy ma már a katolicizmusról mint a latin-amerikai kultúrában mélyen gyökerező tényezőről beszélhessünk. A hit úgy megerősödött, hogy a 19. századi függetlenségi harcok korszakában minden liberális ellenségeskedés és üldözés, az állandó társadalmi-politikai válságok ellenére is jelentős lelkipásztori bázissal rendelkezett. Az Örömhír ezen első hirdetőinek munkája által nőtt fel az egyház, amely a latin-amerikai kontinens országai történelmének és életének elszakíthatatlan részévé vált.

Az is tény természetesen, hogy az ige hirdetés folyamata Amerikában térben és időben nagyon különbözőképpen zajlott, és hogy a legkülönfélébb szerzetesrendek — ki-ki a maga módján — vettek részt a társadalom minden rétegének keresztény szellemmel való mélyreható átításában, olyannyira, hogy már a 16. század végére egész Latin-Amerika a maihoz hasonló mértékben volt krisztianizálva.

Szem előtt tartva, hogy Mexikóban az evangelizáció 1520-ban kezdődött, Dél-Amerikában egyébként valamivel később, megállapíthatjuk, hogy Amerika nagyrésze pár évtizeden belül megkeresztelkedett. 1546-ban már 19 egyházmegye létezett 3 egyháztartományban: Santo Domingóban, Mexikóban és Limában. Ezután következett a misszionáriusi munka konszolidálódása és a távoli területek, valamint a társadalom perifériájára szorult csoportok evangéliummal való beoltása.

Az is igaz, hogy a keresztény hitre való térítés azon eseteit sem szabad elhallgatnunk, amelyeknél erőszakkal jártak el, valamint az olyan kereszteléseket, amelyeket közigazgatási úton, minden hitbéli előkészítés nélkül vittek végbe. Az első katekézis olykor nem volt igazán mélyreható, azonban — összehasonlításképpen — meghaladta azt a szintet, amelyet Szent Bonifác követelt a germánoktól megkeresztelkedésük előtt. Az sem kétséges, hogy a misszionáriusok többsége csatlakozott Cisneros bíboros azon követeléséhez, amely megtiltotta a meg nem reformált szerzetek tagjainak, hogy az indiánokhoz menjenek. Nemsokára a Latin-Amerikába készülő misszionáriusjelölteknek szigorú válogatáson kellett átesniük, és megfelelő életvitelt, valamint a keresztény tanítás átfogó ismeretét követelték meg tőlük. Ezt az előkészületet bizonyítja az a számos katekizmus, amelyet az első ige hirdetőik: Pedro de Córdoba, Pedro de Gante, Luis Jerónimo de Oré és még sokan mások írtak. Ehhez járultak még a nyelvtanulmányok, különösen a nahuat, kecsua és a gvarani nyelveké, valamint Bernardino de Sahagun, Ruiz de Montoya, José de la Anchieta és mások etnográfiai írásainak ismerete. Csak az 1524-től 1572-ig terjedő időszakban 109, misszionáriusok által írt bennszülött-életrajz keletkezett. Az elveszett és nyomtatásban soha meg nem jelent életrajzokat nem számítottuk.

Egyes hittérítők oly makacsul védték az indiánokat, hogy még a törvényhozást is megpróbálták befolyásolni: olyan törvényekért harcoltak, amelyek igaz-

ságosak és tiszteletben tartják a bennszülöttek méltóságát. Az igazságtalanság kipellengérezése teológiai-jogi viták alapjául is szolgált. Ilyen szellemben tárgyalta Francisco de Vitoria és iskolája Salamancában a hódítás etikai aspektusait, amellyel egyúttal a nemzetközi jog alapjait is megvetette.

Sok hittérítő egyben azon is fáradozott, hogy gyümölcsöző és kölcsönös kapcsolat jöjjön létre az igehirdetés és az emberek támogatása között. Megkísérelték az evangéliumot a kultúra gyújtópontjába állítani és az emberek, valamint az ő társadalmi jelentőségük növekedésének ösztönzőjeként értelmezni. Iskolák és ipari, iparművészeti és zenei műhelyek ezreit hozták létre. Néhány misszionárius egyben mélyérzésű humanista is volt, vagy egy szükséges inkulturáció úttörője. Annyira fogékonyak voltak az indián népek értékei iránt, hogy — a történetíró Mario Cayota feljegyzése szerint — Morus Tamás *Utópiáját* és Assisi Szent Ferenc *Álmát* a gyakorlati életbe is át akarták ültetni. Ebben a megvilágításban kell a különböző ferences és jezsuita szerzetesek munkáját értékelnünk. Egyes történetírókat követve arra a megállapításra jutunk, hogy a jezsuiták abban a helyzetben voltak, hogy egy alternatív Latin-Amerikát teremtsenek, más-milyent, mint a gyarmatosítók. Megváltoztathatták volna a földrész arculatát. Éppen ezért szorgalmazták azok, akik megsejtették a dolog veszélyes voltát, a jezsuiták elűzését és a rend feloszlását (1773).

Az evangéliumot a latin-amerikai kontinensen természetesen nemcsak képzett és önzetlen misszionáriusok, hanem sok laikus is hirdette: kormánytisztviselők, katonák, gyarmatosítók, spanyolok, portugálok. Sokan közülük ezt a feladatot jól, kevésbé jól vagy rosszul teljesítették. Másrészt sok megkeresztelt őslakos maga is a hitterjesztés hordozójává vált saját népe körében. Ebben a tekintetben különösen említésre méltóak a világi hitoktatók, akik munkatársként és tanítóként gyakran olyan helyzetekben, ahol pap nem állt rendelkezésre, megkeresztelték a gyermekeket, és hozzájárultak ahhoz is, hogy a vallásos élet sok külső megnyilvánulása fennmaradhasson.

Az első misszionáriusok igehirdető tevékenységének ténylegesen pozitív jellemzői mellett természetesen botránykövek is vannak. Vegyük például a rabszolgotartást: évszázadoknak kellett eltelnie, amíg az emberi lelkiismeret odáig fejlődött, hogy a rabszolgaságban felismerje az igazságtalanságot. Még Bartolomé de Las Casasnak, az újonnan felfedezett indiánok elkötelezett védelmezőjének is újra meg kellett térnie: igazi megtérése akkor történt, amikor elítélte a rabszolgotartást, amit eredetileg helyeselt. Abban az időben egyébként az általános jogi felfogás is a rabszolgotartásnak kedvezett, sőt, néhány 16—17. századi pápai bulla is védelmezte az intézményt. Nem meglepő tehát, hogy sok misszionárius is, ebben a tekintetben, az akkori korszellem áldozatává vált.

Nem akarok az ítéldbíró szerepében fellépni, és az elmúlt 1500 év komplex folyamatainak mérlegét sem kívánom elkészíteni. Csak az értelmezés néhány módját szeretném felvázolni. A múltat sem régészeti szenvedélyből kutattam át, hanem abban a reményben, hogy a történelem ösztönzéseit megőrizzük a jelen és a jövő számára. Jogos a mondás: aki nem ismeri a történelmet, arra van kárhozzátva, hogy megismételje hibáit. Az Úrtól kapott hűség a misszióhoz újra és újra azt követeli a hittérítőtől, hogy a legkisebbek oldalára álljon, akár saját élete kockáztatása árán is. Ezért akkoriban sok misszionárius semmilyen fáradtságot nem sajnált, hogy az elnyomottakat védelmezze és az őslakosokat támogassa. Ha a szegények javáról volt szó, soha nem a hatalmasokkal tartottak és soha nem a hivatalos álláspontot képviselték, hanem az árral szemben úsztak,

sok indián és fekete rabszolga érdekében. A tanúk és a vonatkozó dokumentumok segítenek nekünk abban, hogy egy másfajta történelmet ismerhessünk meg, amely nem a győzők története.

Amerika igazi felfedezése még gyermekcipőben jár.

Ennek a centenáriumnak nem lenne szabad egyházi vagy világi fórumok győzedelmi ünnepévé válnia; sokkal inkább azokkal kellene azonosulnia, akik a legyőzöttekért harcoltak vagy egyáltalán életben hagyták őket. Ezek egyébként nemcsak misszionáriusok voltak, hanem jóérzésű tisztviselők és gyarmatosítók, akik elkötelezték magukat az indiánok ügye mellett.

1992 nemcsak Latin-Amerika számára fontos dátum, hanem az európai országok és politikai-gazdasági integrációjuk történetében is. A messze tűnt 1492-es év magában hordozta az összetartozást 1992 Európájával. Ez a kapcsolat akkoriban Európa gyarmati terjeszkedésével indult, nemcsak Spanyolországgal és Portugáliával. Ez gyakran az emberi jogok rovására történt. Minden bizonnyal ide tartozik indiánok és afrikaiak kényszermunkája a bányákban, a farmokon és a szállításban.

Mindaz továbbgondolásra méltó. Nem kellene Európának elgondolkodnia a szegény, megalázott Latin-Amerikával szemben vagy a harmadik világ más afrikai és ázsiai országai ellen elkövetett vétkei? Nem lehetne tehát 1992 az ezeget az országokat terhelő külföldi adósságok elengedésének ünnepi éve?

Befejezésképpen szavak jutnak eszembe, amelyek egy kőtáblán állnak Mexikóvárosban, a Három Kultúra terén: „1521. augusztus 13. / Bár Cuauthemoc hősiiesen védte, / Tlatelolco Hernan Cortés hatalmába került. / Sem győzelem, sem vereség, / hanem a meszticek népének fájdalmas születése, / amely a mai Mexikó.”

Mindnyájan érezzük a felülvizsgálat és a megtérés, a hatalom bálványimádásától, a pénz és élvezetek ideológiájától való eltávolodás szükségességét. Csak így tudunk ösztönzőleg hatni egy olyan egyházra, amely békítően hat ott, ahol gyűlölködés és harag uralkodik.

Mi mindnyájan olyan egyházat szeretnénk, amely megbékít és jeleket állít a megbékélésnek. Olyan egyházat szeretnénk, amelyben az együttműködésre és a kiengesztelődésre kötelezzük el magunkat. Mindent meg kell koronázni a kiengesztelődés kultúrájának, amely mentes a haláltól és az erőszaktól és amely a szeretetre irányul. Ez az általunk szeretett és megálmódott egyház, ez a kiengesztelő egyház hivatott az új evangelizálás feladatát teljesíteni. Minden belső szeretetünkkel, amelyben mi, ennek az egyháznak tagjaiként egyek vagyunk, azon kell fáradoznunk, hogy magunkat a szeretet, a kiengesztelődés és szabadság szolgálatának zengő hangszereivé alakítsuk.

Huszt Piroska fordítása